

Suomalaisten yliopistojen ja korkeakoulupolitiikan juurilla

Arvio teoksesta Välimaa, Jussi. *Opinteillä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle*. University Press of Eastern Finland. 2018. 387 s. ISBN 978-952-5934-96-0.

Heli Valtonen

Teos *Opinteillä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle* on Jyväskylän yliopiston korkeakoulututkimuksen professorin ja Koulutuksen tutkimuslaitoksen johtajan Jussi Välimaan synteesi suomalaisen korkeakoulutuksen, korkeakoulujärjestelmän ja korkeakoulupolitiikan historiasta. Välimaa itse luonnehtii teosta käsikirjan, yleisesityksen, tutkimuksen ja oppikirjan yhdistelmäksi ja sitä se onkin.

Välimaan tavoitteena on ollut tarkastella yliopistoja poliittisina instituutioina ja organisaatioina, koska niihin sisältyy niin yhteiskuntia säilyttäviä kuin uudistavia mahdollisuuksia, jotka tekevät niistä vallankäytön kenttiä. Välimaa on analysoinut korkeakoulutusta ilmiönä, jonka piirissä poliittisissa intresseissä ja valinnoissa aikojen kuluessa tapahtuneiden muutosten ja jatkuvuuksien vuorovaikutus on yhä edelleen nähtävissä tämän päivän korkeakoulutuksen rakenteissa, instituutioissa ja organisaatioissa. Muutoksista ja jatkuvuuksista hän nostaa esille muutamia keskeisiä, toistensa kanssa ristiriidassa olevia toimintalogiikkoja, joista erityisesti johtajavaltaisuus (manageriaalisuus) vs. kollegiaalisuus näyttää yliopistojen organisaatiota voimakkaasti muokanneena ristiriitaisuutena.

Välimaan teos edustaa luonteeltaan monitieteistä korkeakoulututkimusta, jossa yhdistyvät muun muassa kasvatustieteiden ja koulutushistorian sekä koulutussosiologian ja kasvatustieteiden näkökulmat. Teoksesta on havaittavissa, että Välimaa on selkeä korkeakoulupoliittinen agenda. Se nousee esille etenkin kirjan loppupuolella, missä hän ottaa kantaa erityisesti 2000-luvun koulutuspoliittisiin valintoihin ja korkeakoulupolitiikan trendeihin. Teoksen analyysia jäsentävät teoreettiset lähtökohdat ovat eniten velkaa yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle. Viimeisimpiä vuosikymmeniä käsittelevässä osuudessa eniten huomiota saa New Public Management -ajattelu, jolla sekä Välimaa että moni muukin suomalainen korkeakoulupolitiikan

tutkija (esim. Salminen 2003; Pekkola et al. 2018) on selittänyt yliopistoissa tapahtunutta muutosta kohti nykyisen kaltaista tulosvastuullista yritysyliopistoa. (s. 280.)

Korkeakoulutuksen pitkä historia

Rakenteellisesti teos etenee kronologisesti keskiajalta tähän päivään, mutta kullakin osiolla on myös jossain määrin omat tematiikkansa, jotka nousevat kunkin historiallisen vaiheen omista erityispiirteistä. Esimerkiksi keskiaikaa käsittelevän luvun teemana on eurooppalaisen yliopistolaitoksen ja -kentän muodostuminen kirkon, kruunun ja kaupunkien välistä kamppailua hyödyntäen. Institutionaalinen autonomia kirkon ja kruunun välissä mahdollisti kollegiaalisuuteen ja yhteisöllisyyteen perustuvan yliopistoinstituution synnyn nimenomaan Euroopassa. (s. 48–51.)

Vastaavasti reformaatiokausi käynnisti yliopistojen kansallistumisen, vaikka vasta 1800-luvun yliopisto kytkeytyi tiiviisti kansallisvaltioideologiaan ja alkoi samalla saada instituutiona moderneja piirteitä. Samoihin aikoihin osa sekä uusia että vanhoja yliopistoja alkoivat kehittyä luonteeltaan valtion yliopistoiksi – Keisarillinen Aleksanterin yliopisto mukaan lukien. Myös tuntemamme kaltainen yliopistoorganisaatio ja sen käytänteet alkoivat muotoutua. 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Suomessa myös tehtiin valinta humboldtilaisen generalisteja valmistavan yliopiston ja ranskalaisen spesialisteja kouluttavan mallin välillä. Suomen polku olisi voinut olla myös toinen, koska Venäjällä otettiin oppia ranskalaisista korkeakouluista, mutta Suomessa saksalaisista. (s. 138–139, 160.)

Teoksessa toistuvia näkökulmia ovat opiskelijoiden ja opettajien (oppineiden) roolit, päätöksenteko ja hallinto ja niiden muutokset sekä korkeakoulujen ja yhteiskunnan välinen suhde, joita käsitellään kaikkien historiallisten vaiheiden yhteydessä. Esimerkiksi keskiajan loppupuolella ja reformaatiokaudella kyvykkyyden merkitys yliopistoissa väheni ja sosiaalisen ja taloudellisen eliitin asema vahvistui. Toisin sanoen sillä, keitä yliopistoihin kulloinkin on valikoitunut, on ollut vaikutusta yliopistolaitoksen kehitykseen. (s. 46–47.)

Teoksen mielenkiintoisinta antia ovat yliopistojen ja korkeakoulujen poliittisen ulottuvuuden analysointi sekä korkeakoulupolitiikan pitkien linjojen hahmottelu. Kuten Välimaakin toteaa, korkeakoulupolitiikka on tässä yhteydessä ymmärrettävä hyvin väljästi yliopistoihin kohdistuvina poliittisina intresseinä, koska varsinaista modernia, yliopistojen ja muiden korkeakoulujen toimintaa ohjailevaa korkeakoulupolitiikkaa ryhdyttiin tekemään Suomessa vasta 1960-luvulta lähtien. Yliopistoon on kuitenkin aina kohdistunut erilaisia poliittisia paineita ja odotuksia, minkä lisäksi sekä niiden sisällä että ulkopuolella on käyty kamppailua yliopistojen ja niissä tehtävän työn paikasta ja merkityksestä yhteiskunnassa. (s. 12–13.)

Keskiajan lopulla poliittiset syyt johtivat saksankielisten alueiden yliopistojen vahvistumiseen ja sitä kautta saksalainen, muuta Eurooppaa keskitetympi ja keskusjohtoisempi, organisaatiomalli alkoi levitä erityisesti pohjoisen Euroopan yliopistoihin. (s. 68.) Ruotsissa reformaatio ja keskusvallan vahvistuminen lisäsivät yliopiston merkitystä valtakunnan hallinnon tehostamisessa, mikä lisäsi kruunun

kiinnostusta myös yliopistojen hallintoa ja valvontaa sekä yliopistolaitoksen laajentamista kohtaan. (s. 78–79.) Laajentaminen johti myös vuonna 1640 Turun Akatemian perustamiseen ja sitä kautta saksalaisen keskusjohtoisen yliopiston organisaatiomallin ulottumiseen Suomen yliopistolaitokseen. Samoihin aikoihin yliopistokoulutus alkoi kautta Euroopan muuttua ylijarjaisesta entistä kansallisemmaksi kamppailuksi siitä, ketkä saavat yliopistossa opettaa, mitä asioita opetetaan ja kuka lystin maksaa (s. 82). Ruotsissa voittaja oli kruunu, joskin kirkolle jäi edelleen vahva sananvalta opetuksen sisältöjen suhteen. (s. 91.) Kansallistuminen tarkoitti myös sitä, että yliopistoihin hakeuduttiin jatkossa lähemmäs kotia ja tämä ilmiö on näkyvissä yhä Suomen yliopistoissa.

Yliopistot yhteiskunnan uudistajina ja säilyttäjinä

Eräs keskeisistä yliopistojen poliittisista merkityksistä kytkeytyy yliopiston mahdollisuuksiin paradoksaalisesti sekä uudistaa että säilyttää yhteiskuntaa ja sen rakenteita. Tyypillisimmillään se on tarkoittanut muun muassa yhteiskunnan eliitin uusintamista. Myös Suomessa eliitti on yhtäältä suojannut, toisaalta täydentänyt itseään yliopistokoulutuksen kautta. Tässä suhteessa yliopiston rooli on pysynyt hyvin samanlaisena vuosisadasta toiseen. Yliopistokoulutus on aina tarjonnut mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun, vaikka harvoilla alempien sosiaaliryhmien edustajilla oli ennen 1900-lukua mahdollisuus sen hankkimiseen. Korkeakoulupolitiikan näkökulmasta oli kyse siitä, että poliittisilla toimenpiteillä ei ennen toista maailmansotaa pyritty esimerkiksi sosiaalisten etujen avulla tasoittamaan erilaisista taustoista tulevien mahdollisuuksia osallistua koulutukseen. (s. 241, 244.)

Huolimatta siitä, että yliopistokoulutus massoittui toisen maailmansodan jälkeen ja mahdollisuudet hankkia korkeakoulutus yhdenvertaistuivat, on vielä 2010-luvullakin ollut selvästi todennäköisempää, että korkeakoulutettujen vanhempien lapset opiskelevat korkeakoulututkinnon kuin työväestöön kuuluvien vanhempien lapset. Tämä ilmiö on jopa alkanut uudelleen vahvistua viime vuosikymmeninä. 1970-luku näyttäisikin jääneen Suomessa korkeakoulutuksen osalta yhdenvertaisuuden kulta-ajaksi. (Ahola 1995; Nevala 1999; Nevala & Rinne 2012; Pekkala Kerr & Rinne 2012.) Tästä huolimatta Välimaa korostaa, että suomalainen korkeakoulutus on poikkeuksellisen tasavertaista, ei ainoastaan sosiaalisesta näkökulmasta, vaan myös esimerkiksi alueellisesti, koska suomalaisten yliopistojen ja korkeakoulujen välillä ei ole suuria laadullisia eroja; laadukasta koulutusta ja tutkimusta on saatavilla eri puolilla maata. (s. 310–315.)

Korkeakoulupolitiikan muutokset ja ongelmat

Välimaa pyrkii useissa kohdin osoittamaan nykyisen korkeakoulupolitiikan perusteena olevien käsitysten perimmäisiä ongelmia. Samalla hän puolustaa Suomessa ja muissa Pohjoismaissa kehitettyä korkeakoulujärjestelmää, jossa on globaalista näkökulmasta tarkasteltuna varsin poikkeuksellisella tavalla kyetty yhdistämään koulutuksen ja tutkimuksen korkeatasoisuus koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuuden kanssa. (s. 330.) Hän muun muassa kritisoi Suomeenkin rantautunutta eliittiyliopiston käsitettä, josta helposti tulee itseään toteuttava ennuste. Välimaan näkemyksen mukaan toistaiseksi mikään ei Suomessa osoita, että eri yliopistoista samalta alalta valmistuneet

olisivat työelämässä olennaisesti eriarvoisessa asemassa esimerkiksi palkan suhteen. (s. 290–291, 312–313.)

Suomessa valittiin 1800-luvulla saksalainen humboldtilainen ideaali ja yliopisto sidottiin tukemaan valtion kulttuurista ja poliittista kehitystä. Sen seurauksena käytännölliset alat suljettiin yliopiston ulkopuolelle, eikä yliopiston olemassaoloa oikeutettu talouselämän ja valtionalouden edistämiseksi. Tässä suhteessa korkeakoulupolitiikassa on 1960-luvulta alkaen tehty lähestulkoon täyskäänne, joka on johtanut soveltavien alojen, kuten teknisten alojen ja lääketieteen, merkittävään vahvistumiseen. 1990-luvun laman aiheuttaman globalisaatiohokien seurauksena tämä poliittinen valinta vahvistui edelleen ja johti uusliberalismista ammentavan New Public Management -ideologian (Lane 2002; Osborne 2006) yhä tiiviimpään omaksumiseen yliopistojen organisoimisen johtoajatukseksi. Juuri tämä vaihe kirvoittaa eniten – paikoin varsin kirpeääkin – kritiikkiä, jonka kärki osuu pitkälti viime vuosikymmenten korkeakoulupolitiikan tekotapaan, jossa tiedon ammattilaisia ja tiedon tuottamisen keskeisiä instituutioita ohjaillaan perustamatta sitä tutkimuksen tuottamaan laajaan tietopohjaan ja argumentaatioon. (s. 252, 282.) Myös kollegiaalisuuden syrjäyttäminen johtajavaltaisuuden tieltä nakertaa Välimaan mielestä yliopistoja korkeimman koulutuksen ja tieteen instituutioina. (s. 335–336, 350–356.)

Ongelmat näyttävät Välimaan mielestä kiteytyvän tulostavasti yritysyliopiston malliin, joka korostaa strategista toimintaa ja johtajavaltaisuutta yliopiston perinteisten demokraattisten ja kollegiaalisten sekä tutkimuksen itseään korjaavien rakenteiden sijaan. Toisin sanoen Välimaa kritisoi voimakkaasti yliopistojen ja korkeakoulujen nopeisiin poliittisiin suunnanmuutoksiin perustuvaa ulkopuolelta, lähinnä Opetusministeriön ja välillisesti Valtiovarainministeriön suunnalta, tulevaa ohjausta. Ohjauksen perustaminen lumemarkkinamekanismien (quasi-market mechanisms) käyttöön on Välimaan mukaan ollut erityisen voimakasta Suomessa. (s. 283–288.)

1990-luvun lopulta lähtien suomalaiselle korkeakoulukentälle muodostui uusi merkittävä toimija, ammattikorkeakoulut. Ammattikorkeakoululaitoksen perustaminen oli korkeakoulupoliittinen päätös, jota perusteltiin muun muassa sillä, että aloituspaikkoja saadaan näin merkittävästi lisättyä ja koulutusta laajennettua. Välimaan mukaan näin ei tosiasiallisesti käynyt vaan ammattikorkeakouluiksi yhdistettyjen vanhojen oppilaitosten yhteenlaskettu aloituspaikkojen määrä oli suurempi kuin niistä muodostettujen uusien ammattikorkeakoulujen. Myös ammattikorkeakouluihin valittu hallinnollinen ratkaisu saa sapiskaa, koska se ohjasi korkeakouluille suunnatut rahat kunnille, säätiöille ja muille ammattikorkeakoulujen ylläpitäjille. (s. 307, 328.) Toisin sanoen Välimaan viesti tässäkin yhteydessä on, että viime vuosikymmenten korkeakoulupolitiikka on ollut täynnä linjanvetoja, joita on perusteltu joko valheellisesti, eräänlaisina silmänkääntötemppeina, tai ilman riittävää tutkittua tietoa.

Kaikki lukijat eivät välttämättä jaa Välimaan yhteisöllisen ja kollegiaalisen korkeakouluinstituution puolustuspuhetta. Teos on kuitenkin kiistatta asiantunteva synteesi suomalaisen korkeakoululaitoksen pitkästä linjasta ja sellaisena paikkaa ansiokkaasti suomalaisen korkeakoulutuksen historiankirjoituksessa ollutta puutetta tiivistä ja systemaattisesta aiheen analyysistä.

Teokseen kannattaa tutustua kaikkien, joita koulutuksen historia ja erityisesti korkeakoulutuksen historia kiinnostaa. Erityisesti suosittelen teosta kaikille niin korkeakouluissa ja yliopistoissa kuin valtionhallinnossa ja politiikassa korkeakoulutuksen parissa työskenteleville johdatukseksi aiheen keskeisiin ilmiöihin ja historiaan. Kunkin meistä on terveellistä kiinnittää huomiota siihen miten sitkeitä rakenteet, käytänteet ja arvostukset – myös korkeakouluuyhteisöjen sisäiset – ympäröivän yhteiskunnan muutoksesta huolimatta ovat, ja miten yliopistoissa on jopa vuosisadasta toiseen kipuiltu samojen ilmiöiden kanssa. Sellaisiksi Välimaa nostaa muun muassa korkeakoulutettujen liikakoulutuksen sekä laiskat ja saamattomat opiskelijat. Tuttu puheenparsi, vai mitä.

FT, dosentti Heli Valtonen on historian yliopistotutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Ahola, Sakari. 1995. *Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen: Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä*. Turku: Turun yliopisto.

Lane, Jan-Erik. 2002. *New Public Management. An Introduction*. London: Routledge.

Nevala, Arto. 1999. *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Nevala, Arto & Risto Rinne. 2012. Korkeakoulutuksen muodonmuutos. Koulutus ja väestön taloudellinen ja sosiaalinen liikkuvuus 1900-luvulla. Teoksessa *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, toim. Pauli Kettunen & Hannu Simola, 203–228. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia 3, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:3. Helsinki: SKS.

Osborne, Stephen P. 2006. The New Public Governance? *Public Management Review* 8, 3: 377-387. DOI: [10.1080/14719030600853022](https://doi.org/10.1080/14719030600853022) [Haettu 15.03.2019]

Pekkala Kerr, Sari & Risto Rinne. 2012. Koulutus ja väestön taloudellinen ja sosiaalinen liikkuvuus 1900-luvulla. Teoksessa *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, toim. Pauli Kettunen & Hannu Simola, 321–344. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia 3, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1266:3. Helsinki: SKS.

Pekkola, Elias & Taru Siekkinen & Jussi Kivistö & Anu Lyytinen. 2018. Management and academic profession: comparing the Finnish professors with and without management positions. *Studies in Higher Education* 43, 11: 1949–1963. DOI: [10.1080/03075079.2017.1294578](https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1294578) [Haettu 15.03.2019]

Salminen Ari. 2003. New Public Management and Finnish Public Sector Organisations: The Case of Universities. Teoksessa *The Higher Education Managerial Revolution?*, toim. Alberto Amaral, V.L. Meek & Lars Waelgaard, 55–69. Higher Education Dynamics vol 3. Dordrecht: Springer.